

Sosyal ve İnsan Bilimleri Alanlarında Bilgi Gereksinimi ve Kullanımı

Özet

Bilgi gereksinimi ve bilgi arama davranışı pek çok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri meslek faktörüdür. Özellikle bilim adamlarının bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışları, bağlı oldukları akademik disipline göre şekillenmektedir.

Bu makalede, Hacettepe Üniversitesi'nde sosyal ve insan bilimleri alanlarında çalışan bilim adamlarının bilgi gereksinimleri ve kullanım özellikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular konuyla ilgili olarak literatürde yer alan bulgularla karşılaştırılmıştır. Sonuçta, bu bulgulara dayanarak bilgi merkezleri için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bilgi gereksinimi, bilgi arama davranışı, bilgi kullanımı, sosyal bilimci, insan bilimci.

Abstract

Information need and information seeking behaviour are effected by many factors. One of the most important factors is the occupation of the individual, especially if the individual is a scholar. In other words, information seeking behaviour of scholars is largely determined by their academic disciplines.

In this paper, information needs and uses of social scientists and humanities' scholars at Hacettepe University are examined. Findings are compared with the results of previous studies which had already taken their places in the literature. Based on our findings, some recommendations for information centers are also given.

Key Words: Information needs, information seeking behaviour, information use, social scientists, humanities' scholars.

Giriş

Bilgi merkezlerinin var oluş amacı kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamaktır. Bu amacın tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için, hizmet verilen kullanıcının tanınması gereklidir. İlk kullanıcı çalışmaları fen ve teknik alanda çalışan araştırmacılar üzerine yapılmış ve bilgi merkezleri bu kullanıcıların gereksinim ve beklentilerine göre tasarlanmıştır. Sosyal ve insan bilimleri alanlarında yapılan kullanıcı çalışmaları, fen ve teknik alanlarında yapılan çalışmalardan çok daha sonra gerçekleştirilmiştir. Kütüphaneciler, sosyal ve insan bilimcilerin bilgi gereksinim ve kullanımlarını saptamada geç ve yetersiz kalmışlardır. Bunun sonucu olarak, bu alanlarda çalışan araştırmacıların var olan sistem ve hizmetlerden yeterince tatmin olmadıkları görülmüştür.

Kısaca "INFROSS" olarak bilinen, "Information Requirements of Social Scientists" adlı çalışma 1970 yılında Bath Üniversite'sinde gerçekleştirilmiştir (Line, Brittain ve Cranmer 1971). Bu çalışma o güne kadar sosyal bilimcileri, bilgi kullanıcıları olarak ele alıp inceleyen en kapsamlı çalışmadır. Bu tarihten sonra hız kazanan araştırmalara, 1980 yılında "DISISS" kısaltmasıyla bilinen "Design of Information Systems in the Social Sciences" adlı çalışma eklenmiştir. Bu çalışma, bilgi sistem ve hizmetlerinin, sosyal bilimciler için tasarlanması ile ilgili olması açısından önemlidir.

Bilgi kullanıcıları olarak, en fazla ihmal edilen grup ise insan bilimcileri alanında çalışanlardır. 1976 yılında British Library'nin desteğiyle "The Centre for Research on User Studies -CRUS" in kurulmasıyla, insan bilimcilerin bilgi gereksinimleri ve kullanma alışkanlıkları, yapılmakta olan kullanıcı çalışmalarının içine alınmıştır.

Türkiye'de ise kullanıcı çalışmaları son derece yetersizdir. Yapılan araştırmalar, konuya bilgi merkezleri açısından yaklaşmakta, kullanıcıyı birey olarak, bir mesleğin ve çalışma ortamının özellikleri içinde ele alıp değerlendirmekten uzak kalmaktadır. Bilgi ile ilgili davranışların, büyük ölçüde bağlı olunan akademik disipline, yapılan işe, üstlenilen görevlere ve statüye bağlı olarak değiştiği bilinmektedir. Bu nedenle, kullanıcı araştırmalarının uygulamaya geçirilebilmesi için bu özelliklerin dikkate alınması gereklidir.

Sosyal ve İnsan Bilimlerinin Özellikleri

Bu iki alanda bilgiye bakış, mesleğin özelliklerini yansıtmaktadır. Sosyal bilimlerin konusu

içine bireylerin birbiriyle ve toplumla olan ilişkileri girmektedir. Üzerinde çalışılan alan, insan ve insan ilişkileridir. Bulgular ülkeye, ortama ve koşullara göre değişebilmektedir. Fen bilimlerinin insana yaklaşımı ile sosyal bilimlerin insana yaklaşımı çok farklıdır. Bu nedenle sosyal bilimlerde bilgiye yaklaşım, fen bilimlerindeki kadar kesin ve yansız değildir. Bilimsel bilginin üretilmesi için kullanılan araştırma yöntemleri de birbirinden farklıdır.

Güvenç'e (1994: 24-26) göre fen ve sosyal bilimciler arasındaki fark, büyük ölçüde üzerinde çalıştıkları olguların doğasından kaynaklanmaktadır. Fen bilimleri canlı ve cansızları incelerken sosyal bilimciler kültür veya uygarlık adını verdiğimiz canlıları kapsayan (süper organik) varlık alanını araştırmaktadır. Fen bilimlerinin alanına giren konuların ortak özelliği, "kararlı süreklilik" iken, sosyal bilimlerin konusunu oluşturan canlıların değişmeyen özelliği az veya çok, fakat "sürekli" değişmesidir. Değişenlerle ilgili bilgi, sürekli ve kararlı olguların bilgisinden çok daha karmaşıktır.

İnsan bilimlerinde ise durum daha da farklıdır. Bu alanı oluşturan felsefe, sanat, müzik, edebiyat ve dil bilim gibi alanlarda bilgiye bakış diğer alanlara göre çok daha bireyseldir. Genel anlamda insan bilimleri insanlık tarihinin kültürel ürünleri ile ilgilenir. Bunların ortaya çıkarılması, korunması ve yorumlanması üzerine çalışır. Bu çalışmalar sonucu pratik bir yarar değil, değer ve düşüncelerin ortaya konması beklenir. İnsan bilimcilerin bilgiye bakış açıları ve araştırma anlayışları, diğer disiplinlerden çok sosyal bilimlere yakındır. Ancak tüm disiplinler içinde en az fikir ve yorum birliği olan alandır. Bu alanda araştırmalar daha çok tanımlayıcı niteliktedir. Kullanılan araç ve kavramlar, fen bilimlerine oranla daha karmaşıktır. Bu alanda nesnel bilgi çok daha ayrıntılı, keşfedilecek alan daha belirsizdir. Fen bilimciler, kendilerini belirli bir konuyla sınırlayarak daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilirken, insan bilimciler; nedenler, etkiler, dönemler gibi karmaşık pek çok faktörü dikkate almak durumundadır. İnsan bilimcinin bilgi yapısı, bir matematikçinininki gibi ardışık ve hiyerarşik değil, aksine karışık ilişkiler arasında anlamlı ve en iyi sonuca ulaşmak amacıyla bulunan verilerin önceki bulgularla uyum sağlaması üzerine kuruludur. İnsan bilimci, kendi çağı ve kültürü içinden, diğer kültürleri ve çağları anlamaya çalışmaktadır (Weintraub 1980: 30-31).

İnsan bilimleri alanındaki bilginin bir diğer önemli özelliği kişisel bakış açısına göre olmasıdır. Bu alandaki bilgi, bireyin deneyim ve anlayışına bağlı yorumlarla uygulamalar sonucu

elde edilmektedir. Bu bireyselliğin doğal sonucu olarak diğer disiplinlerde rastlanan ekip çalışması bu alanda son derece azdır (Stone 1982: 293).

Sosyal ve İnsan Bilimlerinde Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Kullanım Özellikleri

Sosyal ve insan bilimleri alanlarında çalışan araştırmacıların bilgiye erişim amacıyla izledikleri yollar, mesleklerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Her iki disiplinde de en çok tercih edilen basılı (formal/resmi) bilgi kaynaklarıdır. Sosyal bilimciler, resmi iletişimi (formal information channels) önemli bulmakla birlikte; konferans, toplantı, seminer gibi resmi olmayan (informal information channels) iletişim kanallarını da yoğun kullanılmaktadırlar. Sosyal bilim alanında çalışan araştırmacılar, bilgi gereksinimlerini genelde kitap, dergi gibi basılı kaynaklardan sağlamaktadır. Kitap ve dergi kullanım oranları birbirine yakın düzeydedir. Çekirdek yayın olarak nitelenen ve araştırmacılar tarafından kabul gören bir grup monograf, diğerlerine oranla daha yoğun kullanılmaktadır. Çekirdek yayınların bilimsel iletişim içinde zamana bağlı olarak sayı ve nitelikleri değişse de etkileri sürekli olmaktadır. Yapılan atfların büyük bir kısmını da bu yayımlar oluşturmaktadır (Lidholm-Romantschuk ve Warner, J. 1996:398-404).

Monograflar, bilgiye erişimde insan bilimleri alanında çalışan kullanıcılar içinde en ön sırada yer almaktadır. İnsan bilimciler, resmi (formal) bilgi kaynaklarına önem vermekle birlikte bunlar içinde en fazla birincil kaynakları kullanılmaktadırlar. Çok çeşitli ortamlara kayıtlı bilginin kullanıldığı bu alanda orijinal kayıtlar, sanat çalışmaları, notlar, el yazmaları, ses ve görüntü kayıtları, edebi yazılar, yörelere ait kayıtlar, haritalar, notalar ve benzeri pek çok materyalin değerli bulunduğu bir koleksiyon karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat alanında çalışan bir araştırmacı, bir eserin sadece son basımına değil, tüm basımlarına, hatta müsvevtelerine, eserle ilgili her aşamaya ait bilgi ve belgeye gereksinim duyabilmektedir. Bu alanda dergi kullanımı, monograf kullanımından daha azdır. Stern'in (1983) yapmış olduğu bir araştırmaya göre, edebiyat alanında verilen referansların % 16'sını makaleler, % 80'ini ise monograflar oluşturmaktadır.

Sosyal ve insan bilimleri alanında güncellik kaygısının, fen ve mühendislikte olduğu kadar fazla olmadığı, on veya daha eski yıllara ait dokümanların kullanıldığı saptanmıştır. Lidholm-Ronstshuk'un (1996) bu alanda yaptığı geniş kapsamlı araştırma sonucunda, sosyal bilimler alanında özellikle uygulamada çalışanların, on ila onbeş yıl önce basılmış kaynakları yoğun kullandıkları saptanmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, her alanda olduğu gibi bu alanda

da, üniversitede çalışan araştırmacılarla, uygulamada çalışanlar arasında bilgi kullanımı açısından farklılıklar vardır. Aynı şekilde sosyal bilimler içerisinde yer almasına rağmen, sosyoloji bölümünde çalışan bir akademisyenle, ekonomi bölümünde çalışan bir akademisyenin bilgi gereksinimleri kadar, kullandıkları kanal ve kaynak türleri de birbirinden farklı olabilmektedir (Stater 1988: 231-232).

Bilgiye erişimde güncellik kaygısının en az yaşandığı alan ise insan bilimleridir. Genelde gereksinim duyulan kaynaklar, orijinal ve eski kaynaklardır. Uzun yıllar önce yayımlanan bir çalışma, insan bilimcilerin çalışmaları açısından hala tamamlayıcı ve belirleyici olmaktadır. Sağlıklı bir çalışma için önceki yıllarda yayımlanmış bilgilerin sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Son çıkan yayınlarda ise geçmişteki gelişmeler ve bugünkü durum, bugünün bakış açısıyla ele alınmaktadır. Stone'a (1982:296) göre bu alanda çalışan akademisyenler, son çıkan yayınları araştırmalarında yeterli bulmamakta, geriye dönük taramalar yaparak, olabildiğince orijinal eserlere ulaşmak istemektedirler. Bu bir kitap olabildiği gibi, bir sanat eseri, resim, heykel, bina da olabilir. Bu konularda araştırma yapan kullanıcı için eserin aslını görmek bir gereksinimdir ve bu yolla elde edilen bilgiyi başka şekilde elde etmek olanaksızdır. İnsan bilimcilerin kaynak kullanımı ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, 1950 ve öncesine ait kaynakların araştırmalarda sıkça kullanıldığını ortaya koymaktadır. Stern (1983:203) bu kaynakların kullanım oranlarının % 40 ile % 74 arasında değiştiğini saptamıştır.

Sosyal ve insan bilimleri alanında, indeks, abstrak, veri tabanı gibi ikincil kaynakların kullanım oranı, diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında düşük düzeydedir. Bunun önemli bir nedeni, gerek sosyal, gerekse insan bilimleri alanlarında ikincil kaynakların yetersiz oluşu ve var olanların da kullanıcılar tarafından yeterince tanınmamasıdır. Terminolojide görülen sürekli değişim ise bu kaynakların hazırlanmasında ve erişimde bir diğer önemli sorundur. Kavramsal sorunların yanı sıra, bu alanlarda kullanılan çok çeşitli dökümanın olması, geriye dönük bilgi arama alışkanlığının yaygın olması, bu özelliklere uygun ikincil kaynakların hazırlanmasında zorluk yaratmaktadır.

Sosyal bilimcilerde olduğu gibi, insan bilimciler arasında da bilgiye erişimde ikincil kaynaklar tek ve en önemli yol değildir. İlgili yayınların dipnotlarının izlenmesi, kitap raflarının gözden geçirilmesi ve meslektaşların önerileri bilgiye erişimde önemli olmaktadır. Özellikle gözden

geçirme (browsing) alışkanlığı, insan bilimcilerin bilgiye erişiminde önemli bir bilgi arama davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grubun üyeleri bir bilgiye erişim için, eserin bibliyografik künyesine bakarak karar vermek yerine, kütüphane ve kitapçı raflarını gözden geçirerek karar vermeyi tercih etmektedirler. Stone'a (1982:293-294) göre gözden geçirmenin bu grup için bu kadar önemli olmasının bir nedeni de, bu alanda ikincil kaynakların yetersizliği ile ilgilidir.

Her iki gruba mensup araştırmacıların kitaplara olan yoğun ilgileri kütüphane kullanım oranlarını artırmaktadır. Buna rağmen, kütüphaneciden yardım isteme ve bilgi erişim için geliştirilen araçları kullanmada isteksiz oldukları gözlenmiştir. Sosyal bilimcilerin kütüphane kullanım özelliklerini araştıran Adam (1983:9), bu grubun kütüphanecilere güven duyma konusunda çekimser olduklarını, kütüphanecilerin de sosyal bilimcilerin düşünme ve çalışma özelliklerini bilmediklerini ve bu nedenle bu kullanıcıların bilgi gereksinimlerini tam olarak karşılayamamalarını sorunun kaynağı olarak göstermektedir. Kütüphane kullanımında etkili olan diğer nedenler ise, bireyin kişilik yapısı, yaşı, deneyimi ve bağlı olduğu bilim dalıdır. Araştırmalar, yaşlı ve deneyimli akademisyenlerin, gençlere oranla kütüphaneyi daha az kullandıklarını göstermektedir (Line 1971).

Yayın taramalarında kütüphaneciye duyulan güven yine düşük orandadır. Özellikle çevrim içi tarama isteklerinin, diğer disiplinlere göre insan bilimlerinde en alt düzeyde olduğu saptanmıştır. Watson-Boone (1994:208-209) yaptığı araştırma sonucunda, insan bilimcilerin % 3.5'unun çevrimiçi taramayla bilgi aradığını, % 75'inin ise bu olanaktan hiç yararlanmadığını saptamıştır. Veri tabanlarından bilgi arayan % 3.5'lik grubun % 90'ı da, kenditaramasını kendi yapmak konusunda ısrarlıdır. Bu grubun üyeleri tarama stratejisi oluşturmada, terimlerarası ilişki kurmada ve sistemin gerektirdiği bir takım sembol ve işlemcileri kullanmada sıkıntı çekmektedirler. Bates (1996:516-517), insan bilimcileri son kullanıcı (end user) olarak incelendi araştırmasında, bu alanda çalışan araştırmacıların, tarama problemlerini Boole mantığı içinde ifade etmekte zorlandıklarını saptamıştır.

Sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacıların, insan bilimcilere göre elektronik ortam kullanarak bilgiye erişimde daha istekli ve gayretli oldukları bilinmektedir. Bu gruba mensup kullanıcılar, bilgisayar aracılığıyla bilgi sağlamada en önemli sorunlarının, bu konuda yeterince

bilgi sahibi olmamalarından kaynaklandığını belirtmekte, resmi kanallarla verilecek eğitimin yararlı olacağına inanmaktadırlar (Horner ve Thirwal 1988:225-230).

Sosyal bilimciler Internet'in bilgiye erişimde çok önemli bir araç olduğuna inanmakla birlikte, Internet'i fen ve teknik alanda çalışan kullanıcılar kadar yaygın ve geleneksel erişim yöntemlerinin yerini alacak kadar yoğun kullanmamaktadırlar. Internet kullanmak için ekran başında uzun zaman harcamak istemeyen sosyal bilimcilerin yanı sıra, gözden geçirme alışkanlığını bu alanda sürdüren ve beklenmedik yerde beklenmedik şeyler bulma umuduyla araştırma yapan çok sayıda bilim adamı da vardır (Hobohm 1995: 26-27).

Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyal ve İnsan Bilimleri Alanlarında Çalışan Akademisyenlerin Bilgi Gereksinimleri ve Kullanımlarına İlişkin Bulgular

Hacettepe Üniversitesi'nde Mühendislik, Fen, Edebiyat, Eğitim, İktisat ve Güzel Sanatlar Fakültelerinde çalışmakta olan öğretim elemanlarının, bilgi gereksinimi ve bilgi kullanımıyla ilgili davranışların saptanması amacıyla gerçekleştirdiğimiz araştırmada; bulgular mesleklere göre değerlendirilerek, birbiriyle karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıklar belirlenerek, bilgi sistemlerinin tasarlanmasında kullanıcı özelliklerinin dikkate alınması için öneriler geliştirilmiştir (Uçak 1997).

Yapılan çalışmanın büyük bir bölümünü sosyal ve insan bilimleri alanında çalışan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Tüm öğretim elemanlarının, bölümlere ve statülere (profesör, doçent, yardımcı doçent, araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve akademik uzman) göre dağılımları yapılarak, her bölüm ve statüyü temsil edecek şekilde tabakalı örneklem yöntemiyle denekler seçilmiştir. Seçilen gruplardan, anket ve görüşme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Fen ve Mühendislik Fakülteleri'nde tüm bölümler ilgili başlıklar altında toplanabilirken, sosyal ve insan bilimler alanında yer alan disiplinlerin, ilgili fakültelerdeki yapılanmayla tam olarak örtüşmediği görülmüştür. Bu nedenle, Edebiyat Fakültesi kapsamında yer alan, Felsefe Bölümü ile, dil ve edebiyatla ilgili bölümler; Güzel Sanatlar Fakültesi kapsamı içinde yer alan bölümlerle birlikte "insan bilimleri" başlığı altında toplanmıştır. Edebiyat Fakültesi'nde yer alan diğer bölümler, İktisat ve Eğitim Fakültelerinde yer alan bölümlerle birlikte "sosyal bilimler" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda; fen, mühendislik, sosyal ve insan bilimleri alanlarında çalışan akademisyenlerin bilgi gereksinimlerinin ve bilgi arama davranışlarının birbirinden çok farklı olduğu saptanmıştır. Farklılıkları belirleyen başlıca nedenlerin, gereksinim duyulan bilginin güncelliği, kapsamı ve erişim yollarıyla ilgili olduğu görülmüştür. Alanlar arasında bilgiye yaklaşım ve kullanım özellikleri açısından en büyük farkın mühendislerle insan bilimciler arasında olduğu; sosyal ve insan bilimler alanında çalışan araştırmacıların farklılıklara rağmen, diğer gruplara göre bilgi gereksinimi ve kullanımı açısından birbirine daha yakın özellikler taşıdığı belirlenmiştir. Araştırmamız sonucu elde ettiğimiz bulguları, literatürde yer alan bulgularla karşılaştırdığımızda, sonuçların büyük ölçüde benzeştiği görülmüştür. Bu durum, mesleğin bilgi gereksinimi arama şekli ve kullanımı üzerindeki etkisinin, bireylerin içinde yaşadığı toplum, kültür ve ekonomik koşullardan daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmamız sonucu elde edilen bulgulara göre; sosyal ve insan bilimcilerin bilgiye en fazla gereksinim duydukları dönemler, makale, kitap, tez ve bildiri hazırladıkları dönemlerdir. Ayrıca yeni bir konuda çalışmaya başladığında ve ders hazırlarken de yoğun bilgi gereksinimi duyulmaktadır. Ancak konusunda güncel kalabilmek için sürekli bilgi gereksinimi duyanların oranı her iki grup içinde de düşük düzeydedir.

Genelde olduğu gibi, Hacettepe Üniversitesi'nde çalışan sosyal ve insan bilimciler de basılı (formal-resmi) kaynakları yoğun kullanmaktadırlar. Sosyal bilimcilerin % 40.58'i, insan bilimcilerin % 87.17'si bilgi kaynağı olarak kitapları ilk sırada önemli bulmaktadır. Süreli yayınları % 49.28 oranıyla ilk sırada önemli bulan sosyal bilimcilere karşın, insan bilimciler arasında bu oran % 2.56'ya düşmektedir. Bilgiye erişimde indeks ve abstraktları ilk sırada önemli bulan sosyal bilimcilerin oranı % 7.25 iken, insan bilimciler arasında % 2.56'dır. Bilgi kaynağı olarak tezleri insan bilimciler % 5.13 ile ilk sırada önemli bulurken sosyal bilimciler arasında bu oran % 2.90'dır. Her iki grup içinde bildirimleri ilk sırada önemli bulan araştırmacı yoktur.

Basılı kaynaklar içinde indeks ve abstraktların ilk sırada tercihi düşük olurken, danışma kaynakları tercihi içinde bu yayınların kullanım oranları daha yüksek saptanmıştır. İndeks ve abstraktlar, danışma kaynağı olarak % 40.58, bibliyografyalar ise % 27.54 oranında sosyal bilimciler tarafından önemli bulunmaktadır. Bu grubun diğer danışma kaynaklarını kullanım oranları ise şöyledir: El kitapları % 14.49, sözlükler % 8.70, ansiklopediler % 5.80, yıllık

ve almanaklar % 1.45'tir. İnsan bilimciler arasında bu kaynakların kullanım oranları, yukarıdaki verilerle ters orantılıdır. İnsan bilimcilerin % 28.21'i ansiklopedileri ilk sırada kullanırken bunu % 25.64 oranıyla bibliyografyalar ve % 23.08 oranıyla sözlükler izlemektedir. İndeks ve abstrakt kullanarak bilgiye erişimi ilk sırada tercih edenlerin oranı % 15.38'e, el kitapları kullanımında ise bu oran % 5.13'e düşmektedir.

Her iki grubun genel bilgi arama davranışlarına baktığımızda, üniversitenin merkez kütüphanesinin kullanım oranının yüksek olduğunu görmekteyiz. Sosyal bilimcilerin % 56.52'si, insan bilimcilerin ise % 41.03'ü bilgi ararken öncelikle kütüphaneyi kullanmayı tercih etmektedirler. Bunu kişisel kayıtların kullanımı izlemektedir. Sosyal bilimcilerin % 30.43'ü, insan bilimcilerin ise % 38.46'sı bilgi ararken ilk önce kendi koleksiyonlarına başvurmaktadır. Bilgi aramaları gerektiğinde öncelikle bölüm arkadaşlarına danışanların oranı, insan bilimlerinde % 12.82 iken, sosyal bilimlerde bu yolu ilk sırada tercih eden araştırmacı yoktur. Her iki grup üyeleri içinde öncelikle elektronik ortamı kullanarak bilgi arayanların sayısı % 5'i geçmemektedir.

Bilgi ararken dikkat edilen özelliklere gelince: sosyal bilimcilerin % 53.62'si ve insan bilimcilerin % 51.28'i bilginin doğruluğunu ilk sırada önemli bulmaktadır. Bu özelliği, bilginin erişilebilir olma özelliği izlemektedir. Sosyal bilimcilerin % 27.54'ü, insan bilimcilerin ise % 25.64'ü öncelikle bilginin erişilebilir olup olmadığına dikkat etmektedir. Bilgi seçiminde bedelinin uygunluğu da önemli olmaktadır. İnsan bilimciler arasında % 10.26 ile bilginin bedelinin uygun olmasına ilk sırada dikkat edenler bulunurken, sosyal bilimciler arasında bu oran % 1.45'e düşmektedir. Bilginin kapsamının geniş olmasını ilk sırada önemli bulan sosyal bilimciler % 5.80, insan bilimciler ise % 7.69'dur. Bilginin güncelliğini tercih nedeni olarak önemli bulanların sayısı, her iki grup içinde de düşük düzeydedir. Sosyal bilimcilerin % 7.25'i insan bilimcilerin ise % 2.56'sı, aranan bilginin güncel olmasına ilk sırada önem vermektedir. İnsan bilimciler arasında daha önceden kullanılan veya bilinen bir kaynaktan bilgi arama önemli bulunmazken, sosyal bilimciler arasında bu özelliğe dikkat edenlerin oranı % 7.25'dir.

Bilgiye erişimde izlenen yollar genelde kaynak kullanım özellikleri ile yakından ilgilidir. Nitekim insan bilimcilerin % 56.41'inin bilgiye erişmek için öncelikle kitap kaynakçalarını izlediği görülmektedir. Sosyal bilimciler arasında kitap kaynakçalarından bilgiye ulaşanların oranı ile

indeks, abstrakt veya bibliyografya kullanarak bilgiye ulaşanların oranı % 26.09 ile birbirine eşittir. Ancak bu grup, makale kaynakçalarını da bu amaçla yoğun kullanmaktadır. Sosyal bilimcilerin % 24,64'ü makalelerin kaynakçalarını izleyerek bilgiye ulaşırken, bu sayı insan bilimciler arasında % 5.13'e düşmektedir. Bu sonuçların, grupların kitap ve süreli yayın kullanım oranlarıyla yakından ilgili olduğu görülmektedir. İnsan bilimcilerin % 23.08'i konularında bilgi bulmak için kütüphane kataloglarını kullanırken, sosyal bilimciler arasında kütüphane kataloglarını ve veri tabanlarını ilk sırada önemli bulanların oranları % 11.59 oranıyla birbirine eşittir. İnsan bilimciler arasında veri tabanlarından bilgi aramayı birinci derecede önemli bulan araştırmacı yoktur.

Yayın tarama konusunda ise gerek sosyal (% 81.16), gerekse insan bilimlerinde çalışan akademisyenler (% 76.92), kendi taramalarını kendileri yapmaktadırlar. Kütüphanecilerden yardım isteyenlerin oranı sosyal bilimlerde % 10.14'e, insan bilimlerinde % 7.69'a düşmektedir. İnsan bilimcilerin % 10.25'i yayın taraması yapma gereği duymazken, bu oran sosyal bilimciler arasında % 1.44'dür. Bu sonuçlar araştırmacıların kütüphane kullanım nedenleri ile de ilişkilidir. Sosyal bilimcilerin % 23.19'u kütüphaneye yayın taraması yapmak için giderken, aynı nedenle kütüphane kullanan insan bilimcilerin oranı % 12.82'dir. Kütüphaneyi öncelikle kitap ödünç almak için kullananların oranı, insan bilimciler arasında % 61.54, sosyal bilimcilerde ise % 44.93 ile en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle süreli yayınları izlemek amacıyla kütüphane kullanan sosyal bilimcilerin oranı % 23.19 olurken, bu oran insan bilimciler arasında % 7.69'dur.

Araştırmamızda süreli yayınlarda ne gibi özelliklerin arandığını sorguladığımızda: yayının aranan konu ile ilgili olma özelliğinin her iki grup için de ilk sırada tercih nedeni olduğunu görüyoruz. İkinci sırada süreli yayınların güncelliği önemli bulunurken, yayınlayan grubun otoritesine öncelikle dikkat eden insan bilimcilerin sayısı, sosyal bilimcilerden daha fazladır. İnsan bilimciler arasında süreli yayınların "review" veya hakemli olma özelliği fazla önemli bulunmazken (% 5.13), yayının "Citation" Index'te yer alıyor olmasının ilk sırada dikkat edenlerin oranı % 7.69'dur. Sosyal bilimcilerin % 5.80'i ilk sırada yayının "Citation Index"te yer alma özelliğini ararken, süreli yayının hakemli olma özelliği % 7.25 oranıyla ilk sırada tercih nedeni olmuştur.

Her bilim dalında, araştırmacıların konularında güncel olmaları beklenir. Ancak güncel bilgiye duyulan gereksinimin yoğunluğu kadar, bu bilgiye erişim için izlenen yollar da farklıdır. Konularında güncel kalabilmek için, sosyal bilimcilerin % 36.23'ü basılı indeks ve abstraktları taramakta, % 14.49'u meslektaşlarıyla görüşmekte, % 11.59'u yayın kataloglarını izlemekte, % 7.25'i mesleki toplantılardan güncel bilgi sağlamaktadır. Konularında güncel olmaları gerekmediğini belirtenlerin oranı ise % 4.95 dir. İnsan bilimciler arasında, konularında güncel olmaları gerekmediğini belirtenlerin oranı % 10.26'ya çıkmaktadır. İnsan bilimcilerin güncel kalabilmek için en çok baş vurduğu yöntem ise, yayın kataloglarının izlenmesidir (%23.08). Bunu, toplantıların izlenmesi (% 17.95), basılı indeks ve abstraktların taranması (% 15.38) ve meslektaşlarla görüşme (% 12.82) izlemektedir. Bu amaçla elektronik ortamın kullanılma oranı her iki grup için de düşük düzeydedir.

Bilgiye erişimde resmi olmayan kanalların (informal information channels) önemi yadsınmaz. Nitekim sosyal bilimcilerin % 73.91'i, insan bilimcilerin de % 82.05'i olanakları elverdiğince mesleki toplantılara katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu toplantılara katılım amaçları incelendiğinde, iki grubun da benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır.

Öğretim elemanlarının, bilgiye erişimde pek çok engelle karşılaştıkları bilinmektedir. Bağlı olunan akademik disipline göre, bu engellerin algılanışı ve önemli bulunuşu arasında farklılıklar vardır. Sosyal ve insan bilimcilerin büyük çoğunluğu aranan bilginin kütüphanede bulunmamasını, bilgiye erişimde en önemli sorun olarak nitelemektedirler. Sosyal bilimcilerin % 62.50'si, insan bilimcilerin % 55.07'si bu sorunu ilk sırada önemli bulmaktadır. Bu sorunu ikinci sırada, konuyla ilgili var olan bilgidan haberdar olma zorluğu izlemektedir. Her iki alanda da akademisyenler, zaman yetersizliğini, maddi sıkıntıları, konunun uzmanlarıyla iletişim kurma güçlüklerini ve elektronik ortam kullanmada yaşanan sorunları, bilgiye erişimde daha az engel olarak görmektedirler. Genel literatüre baktığımızda, bilgiye erişimde yabancı dil önemli bir engel olarak görülürken, araştırma verilerini topladığımız akademisyenlerin yabancı dili önemli bir engel olarak belirtmedikleri anlaşılmaktadır. Ancak, bilgi kaynağının dili ile ilgili sorularımıza verilen yanıtları incelediğimizde: sosyal bilimcilerin % 59.42'si aradıkları bilginin, bildiği bir yabancı dilde yazılmış olma özelliği üzerinde durdukları görülmektedir. Bu oran insan bilimciler arasında % 43.59 dur. İnsan bilimcilerin % 20.51'i, sosyal bilimcilerin % 17.39'u yayının

orijinal dilinin Türkçe olmasına önem verirken: sosyal bilimcilerin % 15.94'ü, insan bilimcilerin ise % 25.64'ü yayın dilinin, bilgi seçiminde tercihlerini etkilemediğini belirtmişlerdir.

Bugün, bilgiye erişmede en önemli araçlardan biri haline gelen Internet'in, gerek sosyal gerekse insan bilimleri alanlarında fazla yoğun kullanılmadığını söyleyebiliriz. Sosyal bilimcilerin % 53.62'si, insan bilimcilerinin ise % 64.10'u Internet'i hiç kullanmamaktadırlar. Her gün düzenli olarak kullananların oranı, sosyal bilimlerde % 10.14, insan bilimlerinde % 2.56'dır. Ara sıra kullanımın, özellikle ayda birkaç kez kullanım oranının her iki grupta da daha çok olduğu saptanmıştır. Internet'in kullanım amaçlarını incelediğimizde, elektronik posta amacıyla kullanımın, her iki alanda da ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu, kütüphane kataloglarına erişim ve aynı konuda çalışan araştırmacılarla iletişim amaçları izlemektedir. Güncel bilgiye ulaşmak için Internet'i ilk sırada tercih edenler her iki grupta da en az sayıdadır.

Sonuç ve Öneriler

Bilimsel bilgi, tüm bilim adamları için yaşamsal değer taşımasına rağmen, gereksinim duyulan bilginin türü, niteliği ve bilgiye ulaşmak için izlenen yollar, kullanılan kanal ve kaynaklar, bağlı oldukları disipline göre farklılıklar göstermektedir. Bu durum, özellikle bilgi merkezlerinin tasarlanmasında önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi merkezlerinin varlık nedeni olan kullanıcıların, bilgiye ilişkin gereksinim ve davranışlarının tam olarak tanımlanamaması, sistemlerin istenen düzeyde başarılı olmalarını engellemektedir.

Hacettepe Üniversitesi'nde sosyal ve insan bilimlerinde çalışan akademisyenlerin bilgi kullanım özellikleri, bu konuda dünya genelinde elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Yine sonuçlardan anlaşılacağı gibi, bu kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve kullanım alışkanlıkları, fen ve mühendislik alanlarında çalışan araştırmacılardan çok farklıdır. Bu nedenle, bilgi merkezlerinin kullanıcılarını bir bütün olarak düşünmek yerine, onları çalıştıkları alan ve bağlı oldukları akademik disiplin içinde ele alarak değerlendirilmelerinde yarar vardır. Özellikle üniversite ve araştırma kütüphanelerinde, kullanıcı özelliklerinin oluşturulacak koleksiyona, düzenlenecek kullanıcı eğitimine ve diğer okuyucu hizmetlerine yansıtılması, kullanıcı tatminini artıracaktır. Elde ettiğimiz veriler, bu grupların bilgiye erişiminde kütüphanenin rolünün ne

denli önemli olduğunu göstermektedir. Yine verilere göre bilgiye erişimde en önemli engel, aranan bilginin kütüphanede olmamasıdır. Koleksiyonun bu grupların gereksinimlerine göre geliştirilmesi gereklidir. Bu alanlarda var olan bilgiye erişim ve ikincil kaynak kullanımında da sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. İkincil kaynakların tanıtımı ve kullanımlarının öğretilmesi, bilgi erişimde bu kaynaklardan yararlanma oranlarını artırabilir. Yayın taramalarının kullanıcıyla birlikte yapılarak, kullanıcının sistemi, kütüphanecinin de terminolojiyi öğrenmesine katkı sağlanabilir. Uygulanan kurallar ve yaptırımlarda, kullanıcının özelliklerine göre gereken esneklikler sağlanarak, merkezin kullanım yoğunluğu artırılabilir.

Kaynakça

Adam, Ralph.(1983). "Putting the Social in to Social Science Information". BEHAVIORAL AND SOCIAL SCIENCE LIBRARIAN III(1): 3-17.

Bates, J. Marcia. (1996). "The Getty End - User Online Searching Project in the Humanities: Report no. 6: Overview and Conclusions". COLLEGE AND RESEARCH LIBRARIES (November): 513-523.

Design of Information Systems in the Social Sciences (DISISS): Towards the Improvement of Social Sciences Information Systems : Iverview of Research Carried Out 1975-1981. (1980). Bath. Bath University Library.

Güvenç, Bozkurt. (1994). "Türkiye'de Sosyal Bilimler. Gelişmeler ve Süreklilik". DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE BİLİM, ETİK VE ÜNİVERSİTE içinde (23-35) Ankara: TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri:1.

Hobohm, Hans C. (1995). "Entering the New Market Place: on the Role of Traditional Social Science Information Providers with in the Internet Community". IFLA JOURNAL XXI(1): 26-30.

Horner, J. ve D. Thirwall. (1988). "Online Searching and the University Researchers". JOURNAL OF ACADEMIC LIBRARIANSHIP XIV (4): 225-230.

Line, M.M.: J.M. Brittain ve F.A. Cranmer. (1971). "Investigation in to the Information Requirements of the Social Sciences". RESEARCH REPORT NO: 1-3 Bath. Bath University Library.

Lindholm- Romantschuk. Y. ve J. Warner. (1996). "The Role of Monographs in Scholarly Communication: An Empirical Study of Philosophy, Sociology and Economics". JOURNAL OF DOCUMENTATION LII(4): 389-404.

Skelton, Barbara. (1973). "Scientists and Social Scientists as Information Users: A Comparison of Results of Science User Studies with the Investigation in to Information Requirements of the Social Sciences". JOURNAL OF LIBRARIANSHIP V (2): 138-156.

Slater, Margaret. (1988). "Social Scientists" Information Needs in the 1980s". JOURNAL OF DOCUMENTATION XLIV(3): 226-237.

Stern. Madeleine. (1983). "Characteristics of the Literature of Literary Scholarship". COLLEGE AND RESEARCH LIBRARIES XLIV: 119-209.

Stone, Sue. (1982). "Humanities Scholars: Information Needs and Uses" JOURNAL OF DOCUMENTATION XXXVIII (4):292-313.

Uçak, Nazan Özenç.(1997). Bilim Adamlarının Bilgi Arama Davranışları ve Bunları Etkileyen Nedenler. Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Watson-Boone, Rebecca. (1994). "The Information Needs and Habits of Humanities Scholars" REFERENCE QUARTERLY XXXIV (2): 203-216.

Weintraub, K.J. (1980). "The Humanities Scholars and the Library" LIBRARY QUARTERLY L (1): 22-39.